2025-Cİ İL, QARABAĞ: ONLAR GEDƏCƏK, YOXSA QALACAQ?

Elçin Alıoğlu

Azərbaycanın mövqelərinin dəstəkləndiyi hələlik açıq olmasa da, bəyan edən Qərb bu dəfə NATO sammitində Türkiyə lideri vasitəsilə Rusiyaya sərt mesajını ünvanladı: Bakını təklif etdiyi planı NATO da qəbul edir

Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Rusiya sülhməramlı kontingentinin 2025-ci ildə Qarabağı tərk edəcəyini açıqlayıb.

Türkiyə Prezidenti bu haqda NATO liderlərinin sammitindən sonra keçirilən mətbuat konfransında deyib.

"2025-ci ilə qədər Rusiya təyin olunmuş yerlərdə qalacaq, 2025-ci ildə isə bu yerləri tərk edəcək. Razılaşma bu formadadır. Mən də Rusiyanın bu razılaşmaya sadiq qalacağına inanıram. Dəyərli qardaşım İlham Əliyev də bunu diqqətlə izləyir" , - Ərdoğan əlavə edib.

Türkiyə liderinin bu açıqlaması bir sıra məqamlar baxımından həddən ziyadə önəmlidir.

Son illərdə Rusiya Federasiyası ilə çox sıx və intensiv əlaqələr qurmuş Ankara bu səbəbdən kollektiv Qərbin aramsız təzyiqlərinə məruz qalır, rusiyalılarla az qala geostrateji ittifaq, iqtisadi birlik yaratmaqda suçlanır, Moskvanın bölgədəki planlarını dəstəkləyən tərəf sayılırdı.

İlk baxışdan belə görünürdü də.

Rusiya Federasiyasından S-400 zenit-raket komplekslərinin satın alınması ilə başlanan, sonra Suriyada, Liviyada, Cənubi Qafqazda və Orta Asiyada situativ müttəfiqliklə geosiyasi tərəfdaşlıq səviyyəsinə yüksələn Ankara-Moskva əlaqələri Qərbi təbii ki, çox narahat edirdi.

Xüsusilə ABŞ-da əndihə yüksək səviyyəyə çatdığından Türkiyənin tərəfdaş qismində iştirak etdiyi F-35 qırıcı təyyarəsi layihəsindəki investisiyalarına, xüsusilə də Ankaraya verilən vədlərə rəğmən, Qərb mövqeyini diametral dəyişdi.

Avropa İttifaqı Ankaraya qarşı müxtəlif sanksiyalara əl atdı, ABŞ Türkiyəyə F-35 satılmayacağını və Türkiyə Hərbi-Hava Qüvvələrindəki F-16 təyyarələrinin modernləşdirilməsi layihəsinin təxirə salındığını dedi, daha sonra isə türk lirəsinin maksimal dərəcədə zəiflədilməsi prosesi başladı.

Sonucda Türkiyəyə qarşı təzyiqlərin sayı, sürəti, şiddəti və miqyası artdı. Hətta iş o yerə çatdı ki, Türkiyədə keçirilmiş son prezident və parlament seçkiləri ərəfəsində Rəcəb Tayyib Ərdoğanın məğlubiyyəti, iqtidardakı Ədalət və İnkişaf Partiyasının ölkənin ali qanunverici orqanındakı üstünlüyü itirməsi üçün bütün vasitələrə əl atıldı, müxalifət düşərgəsinə dəstək məqsədilə istisnasız olaraq bütün leqal, bəzənsə illeqal yollarla metodlardan istifadə olundu.

Qərb çox ciddi strateji səhvləri sıralayırdı: Türkiyə heç bir halda Rusiya Federasiyasının müttəfiqi deyildi və rəsmi Ankara Moskva ilə isti münasibətlərinə rəğmən belə statusa can atmırdı.

Bütün müstəvilərdə və cəbhələrdə Türkiyə sadəcə, yeni reallıqlar formalaşdıraraq soyuqqanlı və düşünülmüş siyasət yeridir, konstruktiv addımlar atır, maraqlarını təmin etmək və mənafelərini reallaşdırmaq üçün tam müstəqil siyasət yürüdürdü.

Suriyanın şimalında, Liviyada, Afrikanın müxtəlif ölkələrində, Yaxın Şərqdə, ən başlıcası isə Cənubi Qafqazda Rusiya Federasiyaının ən güclü, sarsılmaz və ciddi rəqibi məhz Türkiyə oldu, indi də belədir.

Orta Asiyada da eyni situasiyadır.

Azərbaycanla Ermənistan arasında sülh danışıqlarına, xüsusilə də yekun sülh sazişinin imzalanmasına yönəlmiş prosesə real təsir imkanları baxımından da Moskva Ankaradan geri qalır. Özü də bu geriqalma gün keçdikcə daha da artır. Bütün diqqətini Ukraynada apardığı hərbi əməliyyatlara yönəldən və qarşısına qoyduğu məqsədlərdən heç olmasa birinə çatmağa çalışan Moskva üçün Cənubi Qafqazda Ankara ilə qarşıdurma arzuolunan ssenari deyil.

Rusiya Sülhməramlı Kontingentinin (RSK) 44 günlük İkinci Qarabağ Müharibəsindən sonra Azərbaycan ərazisində yerləşməsi müvəqqəti mövcudluq qismində razılaşdırılmışdı. Əldə edilən və təsdiqlənən razılaşmaya görə, RSK-nın fəaliyyət müddəti 2025-ci ildə başa çatır.

Anlaşmanın müddətinin uzadılması və RSK-nın 2025-ci ildən sonra ölkəmizdə qalması ilə bağlı iddialara, bəyanatlara və ehtimallara rəğmən, rəsmi Bakının indiyədək dəfələrlə bəyan etdiyi mövqeyində heç bir dəyişiklik yoxdur.

Fəaliyyət mandatı olmayan, Azərbaycanın Milli Məclisi tərəfindən müvafiq ratifikasiya proseduru ilə müqaviləsi təsdiqlənməyən RSK yalnız müvəqqəti və zəruri addım qismində ölkə ərazisinə gətirilmişdi.

2020-ci ilin noyabrın 10-da Azərbaycan, Rusiya Federasiyası və Ermənistan arasında imzalanmış üçtərəfli bəyanatda rusiyalı sülhməramlılar barədə bir neçə dəfə vurğulanma var, amma bu, RSK-nın səlahiyyətlərinin yerləşdiyi ərazilərdə genişmiqyaslı fəaliyyəti üçün bazis şərtlər toplusu sayıla bilməzdi.

Rusiyalı sülhməramlıların ekstraordinar və fövqəladə hallarda odlu silah tətbiq etmək imkanları, habelə olduğu arealdakı erməni silahlı birləşmələrini tərksilah etmək hüququ olmadığından rəsmi Moskva sözügedən məqamları xüsusilə qabardır, mandat əldə etməyə çalışırdı, indi də çalışır. Məqsəd RSK-nın 2025-ci ildən sonra da Azərbaycanda qalmasına nail olmaqdır.

Lakin Bakının regionda yaradaraq formalaşdırdığı yeni geosiyasi reallıqlar, habelə Türkiyənin Cənubi Qafqazdakı geostrateji mövcudluğunun miqyası ilə resurs imkanlarının artması faktı daha aktiv davranmağa can atan Moskvanın niyyətlərini idefiks səviyyəsində qalmağa vadar edir.

Rəcəb Tayyib Ərdoğanın RSK ilə bağlı açıqlamasını məhz NATO-nun Vilnüs sammitində səsləndirməsi də olduqca önəmli məqamdır. Bu, Türkiyənin Cənubi Qafqazdakı fəaliyyətinin əslində Şimali Atlantika Alyansının (oxu: Qərbin) maraqlarına tam cavab verdiyini, Ankaranın qərarlarının Brüssel və Vaşinqton tərəfindən dəstəkləndiyini göstərir.

RSK ilə bağlı bəyanat Türkiyənin Rusiya Federasiyasına ünvanlanmış messici yox, NATO rəhbərliyinin Cənubi Qafqazda aktivləşməyə çalışan İrana və Fransaya da xəbərdarlığı sayıla bilər. Çünki ilk baxışdan paradoksal görünsə də, Fransanın Ermənistana tam dəstəyi, danışıqlarla müzakirələri Vaşinqton və Brüssel treklərində çoxformatlı diskussiyalarda tərəf olimağa çalışması və bununla da Azərbaycanla yekun sülh sazişinin imzalanması prosesində yaratdığı çətinliklər yaratması Şimali Atlantika Alyansının mənafelər toplusuna qətiyyət uyğun deyil.

Cənubi Qafqazda sülh və stabilliyin bərqərar olması, Azərbaycanla Ermənistan arasında kommunikasiyaların açılması, Zəngəzur layihəsi dəhlizinin reallaşması və ümumiyyətlə, regional tərəfdaşlıqla əməkdaşlığın normal səviyyədə olması məcmu halda NATO-nun istəkləridir. Bu istiqamətdə NATO rəhbərliyi hansısa üzv dövlətin qurumun geosiyasi maraqlarının təmsilçisi qismində çıxış edərək danışıqlarda format yaradan tərəf, əsas və ya köməkçi vasitəçi, xüsusilə də müzakirələrin moderatorluğu iddialarını yersiz, hətta təhlükəli hesab edir.

Türkiyə və Rusiyanın Cənubi Qafqazda, xüsusilə də Azərbaycanla Ermənistan arasında sülh müqaviləsinin imzalanması məsələsində situativ tərəfdaşlığı yalnız ilk baxışdan qəribə təsir bağışlaya bilər.

Əslində belə deyil.

Rusiya Federasiyası 2025-ci ildə sülhməramlılarını bölgədən çıxarmaqla geosiyasi məğlubiyyətə uğramır, əksinə, Ermənistanı bilmərrə itirmək təhlükəsini minimallaşdırır.

Rəsmi Moskva artıq anlayır ki, sülh müqaviləsinin imzalanması və xüsusilə də RSK-nın hazırda müvəqqəti nəzarətində olan ərazilərdə yaşayan qarabağlı ermənilərin Azərbaycan cəmiyyətinə reinteqrasiyası, erməni silahlı dəstələrinin tərksilahı qaçılmazdır. Bundan başqa, qarabağlı ermənilərin zəruri ehtiyaclarının və tələbatlarının Ermənistan ərazisindən ödənilməsinə son qoyulacaq, onlar bütün problemlərini yalnız rəsmi Bakı ilə müzakirələrdə, Azərbaycan Konstitusiyası çərçivəsində həll etmək məcburiyyətində qalacaqlar.

Digər tərəfdən, Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyanın "Qarabağ Azərbaycan ərazisidir" deyərək onillərdən bəri İrəvan üçün ağır yük, ballast olmuş problemdən qurtulmaq istəyi aşkardır. Belədirsə, qarabağlı ermənilər vasitəsilə Rusiyanın Ermənistana təsir rıçaqları artıq əvvəlki kimi deyil. Daha doğrusu, həmin rıçaqlar artıq məhv olmaq ərəfəsindədir. Bu səbəbdən rusiyalı sülhməramlıların indiki ərazilərdən daha neçə il qalması ehtimal edilsə belə, Moskvanın İrəvana təsir imkanları müstəvisində Rusiyaya real olaraq heç nə verməyəcək.

Rusiya 2025-ci ildə sülhməramlılarını çıxararaq diqqəti özünə daha önəmli saydığı iki istiqamətə - Ermənistanın Qərbə meyllənməsinin qarşısını almağa, həmçinin Zəngəzur dəhlizilə hərəkət və daşımaların təhlükəsizliyinin təminatı adı ilə həmin marşruta əlavə hərbi kontingentin yerləşdirilməsinə yönəldəcək.

Moskva bu addımları atmaqla Cənubi Qafqazda regional kommunikasiyaların normallaşacağı və transbölgə layihələrinin intensivləşəcəyi dövrdə hadisələrə təsir imkanlarına yiyələnmək arzusundadır.

Məhz buna görə Rusiyanın Sülhməramlı Kontingentinin 2025-ci ildə Azərbaycan ərazisini tərk etməsi Moskvaya real geosiyasi və iqtisadi dividentlər verə bilər.

Rəcəb Tayyib Ərdoğan Qərbin maraqlarının bölgədə ən ciddi təminatçısı və təmsilçisi olmaqla yanaşı, türkdilli dövlətlərin mənafelərinin qoruyucusudur.

Belə ciddi geosiyasi fiqurla, lider mövqeyə malik dövlət başçısı ilə münaqişə isə Rusiyanın maraqlarında deyil,

2025-ci il Cənubi Qafqazda ciddi geosiyasi yeniliklər və hətta dönüş ili ola bilər.

Bakı və Ankaranın qardaş münasibətləri, eyni mövqedən çıxış etmələri, kollektiv Qərbin də öz merkantil maraqlarını təmin etmək üçün proseslərdə müşahidəçi mövqe tutmamaq istəməməsi hadisələri daha da sürətləndirəcək.

QAREGİN ƏSL ERMƏNİ FAŞİSTİ OLUB

Гарегин Нжде: миф и реальность

Oxucularımıza təqdim etdiyimiz bu kitabın müəllifi rusiyalı araşdırmaçı publisist Modest Kolerovdur. Onun ermənilərin "milli qəhrəmanı", faşist xislətli Njde Qaragenin fəaliyyətində yeni arxiv sənədlərin aşkar edilərək kitab şəklində dünya ictimaiyyətinə çatdırması bir daha sübut edir ki, faşizmə barışmayan dünya erməni xislətini də tanımalı, mübarizə sürətlə davam etməlidir.

(Əvvəli ötən sayımızda)

Неужели победившей половину мира Красной Армии осталось возложить все свои надежды на "опустившего крылья хуступского орла"? Неужели у неё не было другого полководца, что она должна была бы позорить и дискредитировать себя на весь мир, обращаясь за помощью к арестанту, обвиняемому в прислужничестве гитлеровцам? Неужели гордящийся славной победой советский солдат захотел бы идти в бой с кем-то таким, кого-то подобного видеть рядом с собой, и как ему это можно было бы объяснить? Давайте задумаемся, если бы Советы имели связанные с ним более или менее серьёзные "геополитические" программы, то зачем тогда его держали в тюрьме, неужели кого-нибудь столь "исключительного" изнурили бы в тюрьме, если бы пожелали использовать его "огромный авторитет и непревзойдённую мысль"? Нет, конечно, так что не будем обманывать самих себя. Не так ли, что этот человек, которому на момент ареста было 60 лет, на протяжении 25 лет не участвовал в какой-либо боевой или специальной операции? В этом случае он должен был находиться в каком-нибудь подходящем военноразведывательном центре, должен был проходить специальные курсы и подготовку, соприкоснуться и познакомиться с новой ситуацией, с новыми условиями и в свою очередь свой "огромный антитурецкий опыт и богатые знания" должен был передать новым "друзьям".

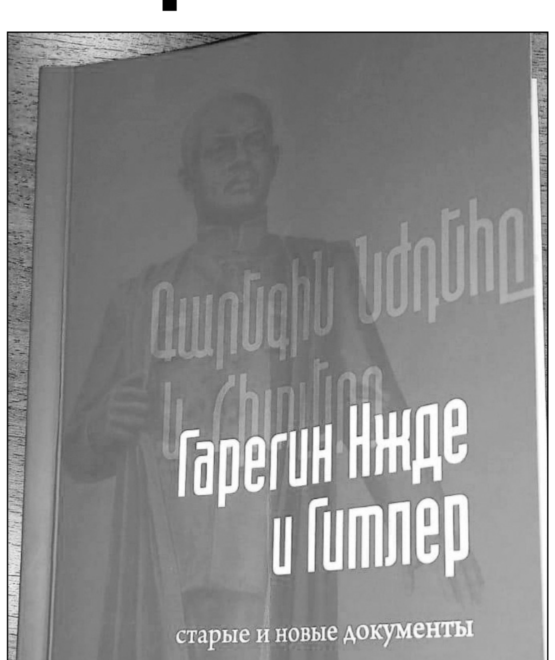

В действительности советская госбезопасность видела перед собой пугливого и безвольного врага, который самое большее мог быть ржавой разменной монетой в предполагаемой шпионской игре с Дашнакцутюн, всего лишь "пропагандистской наживкой", - тщеславный фанфарон и ничего более. Чекисты, как было сказано, этого не скрывали и никаких причин скрывать не имели. Они действовали открыто и понятно, видя, что их себялюбивый и очарованный собой "партнёр" не столь уж хочет умирать, а с такими легко работать. Неужели Нжде не понимал столь простых вещей? Понимал, ещё как понимал. Однажды в камере Нжде на короткое время чуть-чуть приподнимает маску "наивного рыцаря" и открывает своё сердце перед Деведжяном: "...Видимо, эти собаки не заинтересованы судьбой армянского народа, а только тем, как бы использовать моё имя, для того чтобы пропихнуть своих людей в партию Дашнакцутюн и взорвать её изнутри"32. Точно, а ещё точнее, желание КГБ было в том, чтобы его сторона захватила Дашнакцутюн, нейтрализовала её (партии) антисоветскую пропаганду. А что, "эти собаки" когда-либо обещали что-то ещё, "эти собаки" были виноваты, что напуганному смертью "патриоту-рыцарю" нужен был предлог для спасения своей шкуры, что он для прикрытия своего позорного падения на пустом месте приписал себе какую-то смехотворную мифическую миссию, в некоем несуществующем "антитурецком фронте"? Так что Нжде отлично понимал, что он всего лишь дешёвый сыр для мышеловки, понимал и соглашался с этой ролью. Чтобы поднять себе цену, он мучился, унижался, раболепствовал, непрестанно заискивал, раскрывался, говорил, писал, рассказывал, сообщал даже больше, чем от него ожидали, только бы избежать расстрела. Во время первых допросов Нжде держится как школьник-подросток, который совершил проступок и очень боится наказания. Рассказывает все, что ему известно, - виноваты все: турки, немцы, Дро, Врацян, Рубен - все, но только не он. Сообщает вещи и даёт имена, которых от него и не требовалось. Чего стоит один только отрывок из допроса № 3, где он рассказывает следователю про Деведжяна: "...в данный момент живёт в Варне, у своей сестры"; или о ком-то ещё: "...живёт в Бухаресте, занимается коммерцией"; или "...имеет слесарную мастерскую в Пловдиве", или "...проживает в Софии, сапожник", или "...сейчас должен быть в Бердянске, имел столовую, возле рынка"; или в допросе № 1: "некто Аствацатрян, владелец магазина скобяных изделий в Софии... Фамилий остальных не помню, но всех знаю в лицо, там я бывал несколько раз, встречался со всеми"; или в допросе № 4: "был из доверенных людей Дро... дашнак Арто, во время правления дашнаков был начальником полиции в Аштараке или помощником... Он тоже занимался шпионажем в пользу немцев... Арто сейчас должен быть в Бухаресте, там его знают все армяне"; либо более красноречиво в допросе № 2:

"...фамилий остальных не знаю. Их хорошо знает доктор Айк Асатрян, он живёт в Софии, в доме свояка, который владеет кофейней. Его адрес можно узнать с помощью армянской церкви". Разумеется, таких подробностей и тем более советов - кого, каким образом найти, где и с чьей помощью - от него даже и не ожидали. Само собой понятно, что он мог и не знать, где нашёл убежище тот или иной человек, тем более в то смятенное время. Спустя три месяца после этого показания Нжде, был обнаружен и арестован его единомышленник и близкий друг Айк Асатрян, а Деведжян бежит из Софии, где, как осведомил следователя Нжде, он нашёл пристанище в доме сестры, но и его нашли. Столь щедрая искренность с чекистами, согласитесь, весьма похожа на то, что обычно называют "донос"... Так пасть... Это, ясно, не была обязательная линия поведения, которую, пусть с большим усилием, можно попробовать понять: ну, человек ведь оказался в когтях чекистов, наверное, пытали, истязали - не выдержал. Так бывало, в застенках КГБ так многие "сломались", и они были достойны искреннего сострадания. Но тут другое дело, Нжде не подвергался пыткам, даже больше, пользовался великодушным дружелюбием чекистов. Конечно, эта доброжелательность была не бесплатной, она имела свою цену, и Нжде должен был платить за это, он занимался торговлей с КГБ, и ему платили его "заслуженные" 30 сребреников. Мы увидели, что во всех тех случаях, когда приближается опасность, когда речь заходит об обвинении лично его в тяжких преступлениях, об убийствах, совершённых по его приказу в Зангезуре, Нжде настойчиво и непреклонно снимает с себя вину: "я отрицаю это", "я настаиваю на своём показании", "да, отрицаю". Но в части всех доносов, говоря о других, Нжде охотно выступает с инициативой, хочет показаться "доброжелателем", хочет показать, что он ещё пригодится чекистам, что он готов сказать больше, чем от него требуют, что он может иметь значение для них, что его можно использовать вместо того, чтобы расстрелять. Однако в случае "рыцаря-героя", который учит, что "подлец тот, кто любой ценой жизнь предпочитает смерти", - это деградация личности, это падение на самое дно, это самоотрицание и самоуничтожение, это отступление от прожитой жизни и "беспримерной борьбы", которой он столь любил хвалиться и кичиться до ареста. Да, это беспощадное обвинение, мы это полностью осознаём, по этой причине оно получит дополнительное и подробное разъяснение, это не та проблема, которую можно обойти, проигнорировать, значит: или Нжде - шкурник и трусливый предатель, или всё это "фальсификация" чекистов, мы понимаем также, что многие захотели бы ухватиться за гипотезу "фальсификации", только бы спасти бесхитростную сказку про своего "героя".

(Davamı gələn sayımızda)